

فصل اول

درس اول تاریخ ادبیات قرن‌های دوازدهم و سیزدهم (دوره بازگشت و بیداری)

۱- چه زمانی رشد و شکوفایی قابل توجهی در ادبیات ایران دیده نمی شود؟
از انقراض صفویه تا آغاز سلطنت فتحعلی شاه قاجار یعنی دوران حکومت افشاریه و زندیه و ابتدای دوره قاجار

۲- در قرن‌های دوازدهم و سیزدهم شاعران از چه سبکی پیروی می کردند؟
از سبک هندی روی برگرداندند اما هنوز تأثیرهایی از آن سبک و نیز مکتب وقوع در آثارشان دیده می شود.

۳- چه کسی انجمن ادبی اصفهان را اداره کرد و در چه زمانی؟
مشتاق اصفهانی با تنی چند از ادیبان دیگر در زمان کریم خان زند

۴- چه زمانی سبک دوره بازگشت ایجاد شد؟
با روی کار آمدن سلسله قاجار و تثبیت حکومت مرکزی ایران

۵- کدام انجمن‌های ادبی در زمان قاجار ایجاد شد؟
نشاط و خاقان

۶- چه کسی انجمن ادبی نشاط را تأسیس کرد؟
عبدالوهاب نشاط

۷- مؤسس انجمن ادبی خاقان چه کسی بود؟
فتحعلی شاه در تهران

۸- هدف انجمن ادبی خاقان چه بود و نتیجه آن چه شد؟
رهایی بخشیدن شعر فارسی از تباهی و انحطاط دوره صفوی و دوره‌های بعد از آن

۹- سبک بازگشت چگونه ایجاد شد؟

راهی که در سبک بازگشت پیش گرفتند تنها تقلید از آثار گذشتگان بود

۱۰- سبک بازگشت حدّ فاصل کدام سبک هاست؟

سبک هندی و دورهٔ بیداری

۱۱- چه عواملی در ایجاد سبک ادبی بازگشت مؤثر بود؟

- ۱- تاراج کتابخانه‌ی اصفهان که سبب شد تعدادی از کتابخانه‌های سلطنتی به دست مردم بیفتد
- ۲- توجه به ادبیات در دربار قاجار و رونق بازار شعر و شاعری و مدح شاهان
- ۳- تضعیف جامعه بر اثر شکست ایران از روسیهٔ تزاری

۱۲- تاراج کتابخانه‌های اصفهان چه نتیجه‌ای در بر داشت؟

تعدادی از کتابها به دست مردم افتاد و ارتباط مجدد اهل ذوق با ادب کهن برقرار شد.

۱۳- چرا شاعران دورهٔ بازگشت به پیروی از الگوهای کهن پرداختند؟

به سبب فقر فرهنگی جامعه
سستی و رخوت حاکم بر ادبیات

۱۴- شاعران دورهٔ بازگشت از چه قالبهای شعری استفاده می‌کردند؟

قصیده و غزل

۱۵- شاعران دورهٔ بازگشت به سبک کدام دوره توجه داشتند؟

در سطوح زبانی، ادبی و فکری سبک خراسانی و عراقی به طوری که زبان، تخیل و اندیشه در این سبک تکرار شنیده‌هاست

۱۶- معروف‌ترین شاعر دورهٔ بازگشت کیست؟

هاتف اصفهانی

۱۷- شاعران قصیده‌سرای دورهٔ بازگشت را نام ببرید.

صبای کاشانی، قآنی شیرازی، سروش اصفهانی به تقلید از سبک خراسانی و سلجوقی پرداختند.

۱۸- کدام شاعران در دورهٔ بازگشت غزل سرا بودند؟

مجمهر اصفهانی، فروغی بسطامی و نشاط اصفهانی به تقلید از سبک سعدی و حافظ و دیگر شاعران سبک عراقی پرداختند.

۱۹- تقلید از سبک خراسانی و عراقی چه نتیجه‌ای داشت؟

باعث نوآوری و تکامل قابل توجهی در شعر فارسی نشد.

- ۲۰- ویژگی های سبک بازگشت را بنویسید
- ۱- موضوعات جدید وارد ادبیات شد
 - ۲- اصطلاحات و لغات عربی وارد ادبیات شد
 - ۳- شعر در بین مردم آمد و صدای فریاد آنها شد
 - ۴- شاعران خود را وقف مردم کردند
 - ۵- به محتوا بیش از صور خیال و جنبه های شعری توجه داشتند
 - ۶- از اواسط دوران قاجار مباحثی مثل علل شکست و عقب افتادگی ایران در جامعه مطرح شد
 - ۷- شعر دوره بازگشت با انتقاد روبه رو شد
 - ۸- موضوعات جدید در ادبیات وارد شد
 - ۹- به این نتیجه رسیدند که باید در شعر تغییر و دگرگونی ایجاد شود.

دوتن از شاعران دوره بازگشت

۲۱- پرچمدار ادبیات عصر بیداری و شاخص ترین این عصر کیست؟

صبای کاشانی

۲۲- صبا در سرودن چه شعری توانایی داشت؟

مثنوی ، قصیده ، غزل

۲۳- آثار صبا را بنویسید و موضوع آن را مشخص کنید.

- ۱- مثنوی گلشن صبا به تقلید از بوستان سعدی
- ۲- خداوند نامه حماسه ای مذهبی در بیان معجزات پیامبر(ص) و دلیری های حضرت علی (ع) و...

۲۴- میرزا عبدالوهاب نشاط در چه چیزی مهارت داشت؟

در نظم و نثر فارسی

۲۵- چه اثری از او در دسترس است؟

گنجینه نشاط که حاوی آثار منظوم و منثور او است

۲۶- در کدام قالبهای شعری مهارت دارد؟

هرچند در سرودن قصاید بلند مهارت دارد ولی در غزل سرایی بی نظیر است.

۲۷- چه عواملی باعث ایجاد سبک بیداری شد؟

- ۱- سفر شاهان قاجار به فرنگ و موجب آشنایی آنان با تحولات جامعه شد
- ۲- سفر تحصیل کردگان و روشنفکران ایران به غرب
- ۳- تغییرات فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی

۲۸- چه چیزی به بیداری جامعه ایران سرعت بخشید؟

تغییرات سیاسی ، فرهنگی و اقتصادی

۲۹- چه عاملی باعث تحول بزرگ جامعه در دوره بیداری شد؟

- ۱- تغییرات فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی
- ۲- اندیشه های روشن فکران داخلی و خارجی
- ۳- انتشار افکار آزادیخواهانه تحولات سیاسی و اجتماعی در ایران

۳۰- نتیجه نوگرایی در ایران چه بود؟

در ایران حرکتی ایجاد شد که هم ضد استبداد بود و هم ضد استعمار

۳۱- عوامل مؤثر در بیداری جامعه در قرن سیزدهم را بنویسید.

- ۱- تأثیر جنگهای نافرجام ایران و روسیه
- ۲- توجه مردم به واقعیت ها و امکانات دنیای جدید
- ۳- کوشش عباس میرزا در روی آوردن به دانش و فنون جدید
- ۴- اعزام دانشجویان ایرانی به خارج از کشور برای ادامه تحصیل
- ۵- رواج صنعت چاپ و روزنامه نویسی و ترجمه و نشر کتابهای غربی
- ۶- تأسیس مدرسه دارالفنون به فرمان امیر کبیر و آموزش دانش های نوین در آن

وضعیت عمومی زبان و ادبیات

۳۲- منظور از ادبیات بیداری چیست؟

ادبیاتی که گویای اوضاع سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی آن روزگار است.

۳۳- ادبیات مشروطه چگونه به وجود آمد؟

در دوره ی بیداری شعرای آزادی خواه و گروهی از روشنفکران به نقد شرایط موجود پرداختند که با مخالفت دولت همراه بود.

۳۴- ادبیات بیداری چگونه شکل گرفت؟

- ۱- با ظهور مفاهیمی نو مثل آزادی، وطن، قانون خواهی و مبارزه با استبداد و استعمار شکل گرفت.
- ۲- بحث از حقوق اجتماعی
- ۳- برانگیختن احساسات ملی، میهنی
- ۴- توجه به فراگیری علوم جدید
- ۵- پیکار با بیگانه و بیگانه خواهی
- ۶- انتقاد از نابه سامانی ها
- ۷- سخن از حقوق زنان

۳۵- زبان شعری ادبیات بیداری چیست و چرا این زبان شعری را انتخاب کردند؟

زبان محاوره است.

- ۱- برای اینکه قابل فهم تر باشد
- ۲- مفاهیم جدید را به زبانی ساده انتقال دهد.

۳۶- چگونه نهضت ساده نویسی شکل گرفت؟

۱- برای اینکه قابل فهم تر باشد ۲- مفاهیم جدید را به زبانی ساده انتقال دهد.
نهضت ساده نویسی با آزادی خواهی شکل گرفت تا به این وسیله به مبارزه با استبداد و
استعمار پردازد.

۳۷- شعر از نظر سبک بیداری چگونه باید باشد؟

۱- بیان هنرمندانه ی واقعیات ۲- وسیله ای برای بهبود زندگی

۳۸- مرکز ادبی سبک بیداری کجا بود و چرا؟

تهران
به دلیل تمرکز عمده فعالیت‌های سیاسیو مطبوعاتی در این شهر (حتی روزنامه نسیم شمال که در
رشت چاپ می شد در تهر منتشر می شد)

۳۹- سبک بیداری در کدام شهرها رواج داشت؟

تهران و تبریز

برخی از شاعران دوره بازگشت و بیداری

۴۰- ادیب الممالک فراهانی چه کسی است؟

میرزا محمد صادق امیری فراهانی توسط مظفرالدین شاه لقب ادیب الممالک گرفت. فعالیت
اصلی اش روزنامه نگاری بود و سردبیر روزنامه مجلس بود.

۴۱- شعر ادیب الممالک چه مفاهیمی را در بر داشت؟ و در چه قالبهای شعری؟

از زندگی سیاسی اش جدا نبود و دیوان شعری او شامل قصاید، ترجیع بندها و مسمط هایی است
که بسیاری از حوادث و اوضاع آن زمان را بیان می کند.

۴۲- مضامین شعر ادیب الممالک فراهانی را بنویسید.

وطني، سياسي و اجتماعي

۴۳- بیت زیر از ادیب الممالک نشان دهنده کدام مضمون شعری اوست؟

جنگ ننگ است در شریعت من جز پی پاس دین و حفظ وطن

اجتماعی، وطنی

۴۴- سید اشرف الدین گیلانی به چه نامی مشهور بود؟

نسیم شمال

۴۵- اشرف الدین گیلانی چگونه باعث بیداری مردم شد؟

۱- شعرهایش که به زبان عامیانه در میان مردم جایگاه ویژه ای داشت ۲- شعرهای به زبان
ساده و طنزآمیز ۳- شعرهای او در راه مبارزه با استبداد بود ۴- عشق به وطن

۴۶- ایرج میرزا در سرودن چه شعری مهارت داشت؟

۱- در به کارگیری تعبیرات عامیانه ۲- و آفریدن اشعاری ساده و روان

۴۷- زبان شعری ایرج میرزا چگونه است؟

در طنز، هجو و هزل مهارت داشت

۴۸- چرا ایرج میرزا را نمی توان شاعر آزادیخواه نامید؟

اگرچه اندیشه های نوگرایانه داشت ولی جایگاه خانوادگی او (از نوادگان فتحعلی شاه) و تفکرات شخصی او مانع از قرار گرفتن او در ردیف شاعران آزادی خواه مشروطه می شود.

۴۹- ایرج میرزا در سرودن شعر چه ابتکاری داشت؟

خود ابتکاری در سرودن اشعاری از ترجمه هایی از اشعار غربی

۵۰- عارف قزوینی چه کسی بود؟

شاعر وطنی و از موسیقی دانان بزرگ عهد مشروطیت

۵۱- عرصه هنری عارف در چه چیزی بود؟

سرودن تصنیف ها و ترانه های میهنی که در برانگیختن مردم و آزادی خواهی نقش بسیار مؤثری داشت.

۵۲- ویژگی های شعر سبک عارف را بنویسید.

ساده و به دور از پیچیدگی

۵۳- عارف از چه مضامین شعری استفاده کرده است؟

وطن دوستی و ستیز با نادانی را با آوازی زیبا و پرشور می خواند.

۵۴- سوز و شور عارف در اشعار نشانه چیست؟

نشان از دردمندی و عشق او به میهن است.

۵۵- محمد تقی بهار (ملک الشعرا) چه ویژگی هایی داشت؟

علاوه بر آشنایی عمیق او با زبان فارسی و ادبیات کهن، از مسائل روز جامعه نیز آگاهی داشت و این شناخت و توانمندی را در خدمت آزادی خواهی و وطن قرار داد.

۵۶- بهار در چه سبکی شعر می سرود؟ بهار علاوه بر شاعری به چه کاری مشغول بود؟

با زبانی حماسی و در سبک خراسانی

۵۷- فرخی یزدی چه کسی بود و چرا به زندان افتاد؟

از شاعران شاخص عصر مشروطه است که او را به سبب آزادی خواهی به زندان انداختند.

۵۸- آثار مهم بهار را بنویسید.

۱- تاریخ مختصر احزاب سیاسی ایران

۲- سبک شناسی

۳- تاریخ تطور نظم فارسی

۴- دیوان اشعار و تصحیح های ارزشمند و مقالات علمی بسیار

۵۹- فرخی یزدی تحت تأثیر کدام شاعر بود؟

تحت تأثیر شاعران گذشته، به ویژه مسعود سعد و سعدی بود.

۶۰- نتیجه آزادی خواهی فرخی چه بود؟

در دوره هفتم نماینده مردم یزد در مجلس بود ولی دست از اندیشه های پرشور آزادی خواهانه و وطن دوستی برنداشت و در نهایت جانش را در راه آزادی فدا کرد.

۶۱- میرزاده عشقی چه کسی بود؟

شاعر، روزنامه نگار، نمایشنامه نویس و نظریه پرداز دوره مشروطیت بود.

۶۲- عشقی چه روزنامه ای را چاپ می کرد و چه مطالبی در آن ذکر می کرد؟

روزنامه «قرن بیستم» و در آن به افشاگری اعمال پلید و مفاصد شوم رجال خائن زمان پرداخت.

۶۳- عاقبت میرزاده عشقی چه شد؟

به دلیل جسارت و بی پروایی در بیان اندیشه های سیاسی، اجتماعی و وطن پرستانه اش پیش از آن که به اوج شکوفایی برسد به دست رضا خان ترور شد.

۶۴- مهمترین اثر میرزاده عشقی چیست؟

منظومه «ایده آل» یا «سه تابلو مریم»

نثر فارسی در قرن های ۱۲ و ۱۳ (دوره بیداری)

۶۵- چرا در زمان انقلاب مشروطه در نثر فارسی دگرگونی ایجاد شد؟

۱- رواج و گسترش روزنامه

۲- روی آوردن به ترجمه

۳- روی آوردن به ادبیات داستانی بر اثر ارتباط با اروپا

۴- تغییر مخاطب نوشته ها

۶۶- حوزه های ادبی نثر مشروطه یا سبک بیداری کدام است؟

۱- روزنامه نگاری

۲- داستان نویسی

۳- نمایش نامه نویسی

۴- ترجمه

۵- تحقیقات ادبی و تاریخی

۶۷- پیشگامان نثر فارسی زمان مشروطه را بنویسید.

- ۱- قائم مقام فراهانی
- ۲- ناصرالدین شاه قاجار
- ۳- عبدالرحیم طالبوف
- ۴- میرزا آقا خان کرمانی
- ۵- زین العابدین مراغه ای
- ۶- علامه دهخدا و چند تن دیگر از نویسندگان

روزنامه نگاری

۶۸- نویسندگان در سالهای اول انقلاب مشروطه مطالب مورد نظرشان را چگونه منتشر می کردند؟

در قالب مقاله در روزنامه ها

۶۹- روزنامه های دوره مشروطه حاوی چه مطالبی بود؟

سیاسی ، اجتماعی و گاه علمی

۷۰- مهمترین روزنامه های عصر مشروطه را نام ببرید.

- ۱- صور اسرافیل با مدیریت میرزا جهانگیر صور اسرافیل
- ۲- نسیم شمال با مدیریت سید اشرف الدین گیلانی

۷۱- هر کدام از روزنامه و مجله های زیر به مدیریت چه کسی بود؟

الف) صور اسرافیل	میرزا جهانگیر صور اسرافیل
ب) نسیم شمال	سید اشرف الدین گیلانی
پ) مجله بهار	میرزا یوسف خان اعتصامی آشتیانی
ت) مجله دانشکده	ملک الشعرای بهار
ث) مجله نوبهار	ملک الشعرای بهار

۷۲- اشرف الدین گیلانی چه موضوعاتی را در روزنامه ی خود (نسیم شمال) منتشر می کرد؟

مسائل سیاسی، اجتماعی و... را با لحنی انتقادی و طنز آمیز بیان می کرد.

۷۳- مجله بهار توسط چه کسی منتشر شد؟

یوسف اعتصامی آشتیانی (پدر پروین اعتصامی)

۷۴- ملک الشعرای بهار کدام مجله ها را منتشر کرد؟

دانشکده و نوبهار

داستان نویسی

۷۵- داستان نویسی به شیوه جدید به چه نام دیگری مشهور است؟

رمان نویسی

۷۶- داستان نویسی جدید از چه زمانی و چگونه رواج پیدا کرد؟

در ادبیات کلاسیک سابقه چندانی ندارد و این نوع ادبی محصول یک قرن گذشته است. به مفهوم امروزی از طریق ترجمه رمان های تاریخی غربی آغاز شد.

۷۷- در عصر مشروطه بیشترین رویکرد نویسندگان به چه چیزی بود و چرا؟

به رمان های تاریخی بود زیرا:

- ۱- نوعی باستان گرایی و روحیه کاوشگری در شناخت هویت گذشته میان آنها حاکم بود.
- ۲- به دلیل سیاست های رایج در جامعه، نگارش رمان های تاریخی، اجتماعی سطحی در قیاس با کارهایی مثل روزنامه نویسی یا نوشتن رمان سیاسی درد سر کمتری داشت.

۷۸- چرا در عصر بیداری رمانهای تاریخی بیشتر رواج داشت؟

چون از روزنامه نویسی و نوشتن رمان های سیاسی درد سر کمتری داشت.

۷۹- رمان نویسان عصر بیداری را نام ببرید.

محمد باقر میرزا خسروی میرزا حسن خان بدیع

۸۰- رمان های زیر از کیست؟

الف) شمس و طغرا	محمد باقر میرزا خسروی
ب) شمس الدین و قمر	میرزا حسن خان بدیع
پ) داستان باستان	میرزا حسن خان بدیع

نمایشنامه نویسی

۸۱- سابقه نمایشنامه نویسی در ایران به چه زمانی برمی گردد؟

نوع ادبی جدید است و با این شکل غربی در ادبیات کهن وجود ندارد.

۸۲- چرا نمایشنامه نویسی در ایران به شیوه غربی رواج یافت؟

به دلیل رفت و آمد ایرانیان به اروپا

۸۳- اولین کسی که به شیوه امروزی به نوشتن نمایشنامه پرداخت چه کسی بود؟

میرزا آقا تبریزی

۸۴- تنها نمایشنامه های عصر مشروطه کدام است؟

میرزا آقا تبریزی چند نمایشنامه کوتاه تألیف کرد. به سبب انتشار آن در صدر مشروطه تنها نمونه های ادبیات نمایشی در این دوره محسوب می شود.

۸۵- زبان و شیوه بیان نمایشنامه های عصر مشروطه چگونه است؟

ساده ، روان ، بی تکلف و عوام فهم

ترجمه

۸۶- کدام عامل در رشد و آگاهی و تحول جامعه ایران مؤثر بود؟

فن ترجمه

۸۷- ترجمه آثار اروپایی از چه زمانی آغاز شد؟

با تأسیس چاپخانه در زمان فتحعلی شاه آغاز شد.

۸۸- مهمترین اثر ترجمه ی سبک بیداری کدام است؟

سرگذشت حاجی بابای اصفهانی

۸۹- کتاب «سرگذشت حاجی بابای اصفهانی» از کیست و چه کسی آن را ترجمه کرده است؟

اثر جیمز موریه است که میرزا حبیب اصفهانی آن را ترجمه کرده است.

تحقیقات ادبی و تاریخی

۹۰- چرا تحقیقات ادبی در عصر بیداری جاذبه ای نداشت؟

به علت اشتغال اهل قلم به روزنامه نویسی و موضوعات دیگر

۹۱- تنها اثر ادبی، تحقیقی سبک بیداری کدام است؟

تاریخ بیداری ایرانیان ، تألیف ناظم الاسلام کرمانی

برخی از نویسندگان این دوره

قائم مقام فراهانی

۹۲- قائم مقام چه کسی بود؟

از ان بزرگ ترین نویسندگان و سیاستمداران این دوره است. که علاوه بر خدمات و اقدامات بزرگ سیاسی در ادبیات هم مؤثر بود

۹۳- چه کسی تکلف را در نثر از بین برد؟

قائم مقام فراهانی

بخش سوم

۹۴- قائم مقام چگونه سبک نگارش را تغییر داد؟

با تغییر سبک نگارش تکلف را در نثر از بین برد.

۹۵- قائم مقام چگونه نثر را به سبک گلستان سعدی نزدیک کرده است؟

مسائل عصر را با کاربرد زبان و اصطلاحات رایج و آمیخته به شعر و ضرب المثل های لطیف ، به سبک گلستان سعدی نوشت.

۹۶- چه کسی احیا کننده ی سبک فارسی است؟

قائم مقام فراهانی

۹۷- مهمترین اثر قائم مقام چیست؟

منشآت

برخی از نویسندگان این دوره علی اکبر دهخدا

۹۸- چه کسی از پیشگامان نثر جدید فارسی را می شناسید که شعر هم می سرود؟

علامه علی اکبر دهخدا

۹۹- دهخدا با کدام روزنامه همکاری داشت؟

صور اسرافیل

۱۰۰- کدام اثر دهخدا در روزنامه ی صور اسرافیل منتشر شد و شامل چه مطالبی بود؟

مجموعه نوشته های طنز آمیز خود را با نام چرند و پرند در روزنامه صور اسرافیل منتشر کرد.

۱۰۱- دهخدا کدام روزنامه را در استانبول منتشر کرد؟

سروش

۱۰۲- ساده نویسی دهخدا در چه چیزی مؤثر بود؟

دهخدا در رواج نثر ساده و عامیانه که بعدها در داستانهای محمدعلی جمال زاده و صادق هدایت به کار رفت مؤثر بود.

۱۰۳- کدام کتاب از تحقیق و پژوهش های دهخدا است؟

لغت نامه

درس دوم

پایه آوایی ناهمسان

در سال‌های دهم و یازدهم با تقطیع هجایی و پایه‌های آوایی همسان تک پایه‌ای و دو لختی آشنا شدیم.

نکته مهمی که در تقطیع هجایی باید مورد توجه قرار گیرد، این است که: باید کل یک مصراع را با هم خواند و تقطیع هجایی کرد. گاهی ممکن است در خوانش یک واژه به واژه دیگر متصل خوانده شود و یا مصوتی کوتاه، بلند و یا مصوتی بلند در تلفظ، کوتاه تلفظ شود. پس مهمترین کار در تقطیع یک بیت خوانش درست یک مصراع است و در مرحله بعد باید در شعر سنتی یا کلاسیک دو مصراع را زیر هم قرار داد. همه علامت‌هایی هجایی کوتاه و بلند باید رو به روی هم قرار گیرد.

در سال دوازدهم دانش‌آموزان بایستی آن‌قدر در خوانش شعر مهارت پیدا کرده باشند که بتوانند هجاهای کوتاه، بلند و کشیده یک مصراع را با گوش خود بشنوند و با چشم خود هجاهای بیت را در ذهن خود مجسم کنند و ارکان را از هم جدا کنند. این در صورتی محقق می‌شود که دانش‌آموزان پیوسته ابیات را در ذهن خود بخوانند و وزن آن را در ذهن خود بیابند. همچنین سعی کنند وزن موسیقی‌هایی را که می‌شنوند، در ذهن خود بیابند و علامت‌های آنها را در ذهن خود رسم کنند.

پایه‌های همسان تک پایه‌ای

پایه‌های همسان تک پایه‌ای، زمانی است که در رکن بندی همه‌رکن‌های یک مصراع، یک وزن هجایی داشته باشند. با خوانش صحیح یک مصراع می‌توان آن را به «شانزده، دوازده، پانزده و... هجا تقسیم کرد».

ابتدا هجاها را به دسته‌های چهارتایی تقسیم می‌کنیم. گاهی ممکن است ارکان مصراع به سه دسته چهارتایی و یک دسته سه تایی و یا سه دسته چهارتایی و یک دسته دوتایی تقسیم شود.

غمش دریای بی پایان و ما را دست گیری نه

ت گی ری ن*	ن ما را دس	ی بی پا یا	غ مش در یا
مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن
___ U	___ U	___ U	___ U

* هجای آخر هر مصراع خواه کوتاه، کشیده و بلند باشد، بایستی بلند در نظر گرفته شود.

گذشت آب از سرت سلمان! چه پایی؟ دست و پای زن

ت پای زن	چ پای دس	س رت سل ماگر	گ دش تا* بز*
مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن
___ U	___ U	___ U	___ U

* هجای دوم و سوم در رکن اول در خوانش همزه آغازین «از» و «آب» حذف شده است.

هر تمنایی که در دل داشتیم صورت نیست

رت ن بست*	دا ش تم صو	یی ک در دل	هر ت من نا
فاعِلن	فاعِلاتِن	فاعِلاتِن	فاعِلاتِن
_ U _	_ _ U _	_ _ U _	_ _ U _

* هجای آخر هر مصراع خواه کوتاه، کشیده و بلند باشد، بایستی بلند در نظر گرفته شود.

وصل آن مه گر میسر نیست ما را دور نیست

دو ر نیست*	نی س ما را	گر م یس سر	وصل آگر مه
فاعِلن	فاعِلاتِن	فاعِلاتِن	فاعِلاتِن
_ U _	_ _ U _	_ _ U _	_ _ U _

* هجای آخر هر مصراع خواه کوتاه، کشیده و بلند باشد، بایستی بلند در نظر گرفته شود.

دل و دینم شد و دلبر به ملامت برخاست

بر خاست*	ب م لا مت	ش د دل بر	دل دی نم
فِع لِن	فِعِلاتِن	فِعِلاتِن	فِعِلاتِن
_ _	_ _ U U	_ _ U U	_ _ U U

* هجای آخر هر مصراع خواه کوتاه، کشیده و بلند باشد، بایستی بلند در نظر گرفته شود. هاست هجای کشیده است که معادل پنج واج است و بایستی در انتهای بیت بلند در نظر گرفته شود.

گفت با ما منشین کز تو سلامت برخاست

بر خاست*	ب م لا مت	م ن شین کز	گفت با ما
فِع لِن	فِعِلاتِن	فِعِلاتِن	فاعِلاتِن
_ _	_ _ U U	_ _ U U	_ _ U _

پایه های همسان آوایی مانند یک ترازوی یک کفه ای است که همه ی رکن های آن در یک کفه قرار گرفته است.

گاهی یک مصراع را می توان به چهار رکن سه هجایی تقسیم کرد. و گاهی سه رکن سه هجایی و یک رکن دو هجایی. باید در اصل بیت را به درستی خواند و تعداد هجاهای یک مصراع را به درستی تعیین کرد.

از سرو گویم یا چمن، از لاله گویم یا سمن؟

از سرو گو	یم یا چ من	از لاله گو	یم یا س من
مستفعلن	مستفعلن	مستفعلن	مستفعلن
_ U _ _	_ U _ _	_ U _ _	_ U _ _

از شمع گویم یا لگن؟ یا رقص گل پیش صبا

از شمع ع گو	یم یا ل گن	یا رقص گل	پی شِ ص با
مستفعلن	مستفعلن	مستفعلن	مستفعلن
_ U _ _	_ U _ _	_ U _ _	_ U _ _

پایه های همسان تک لختی را می توان با ترازوهای تک پایه ای یا یک کفه ای مقایسه کرد که همه اجناس را در یک کفه گذاشته و وزن آن را به دست می آورند..

مر این قیمتی لفظ درّ دری را

م / رین / قی / فعولن
 م / تی / لف / فعولن
 ظ / در / ر / فعولن
 د / ری / را / فعولن

من آنم که در پای خوکان نریزم

م / نا / نم / فعولن
 که / در / پا / فعولن
 ی / خو / کا / فعولن
 ن / ری / زم / فعولن

پایه های همسان دولختی

پایه های همسان دو لختی زمانی است که ارکان یک مصراع یکی در میان مانند هم تکرار شود. تعداد هجاهای یک مصراع در پایه های دولختی « چهارده یا ده » تا است. پس باید آنها را به دو دسته هفت تایی یا پنج تایی تقسیم کرد. گاهی به ابیاتی برمی خوریم که هر مصراع آن شانزده هجاست و به چهار رکن چهار هجایی تقسیم می شود. اگر در این ابیات هم دو رکن اول عیناً در رکن سوم و چهارم تکرار شود، وزن آن دوری یا دولختی است.

باید دقت داشته باشید که گاهی ابیاتی که هر مصراع آن از شانزده هجا تشکیل

شده است، از قوانین وزن دوری پیروی نمی‌کند. از جمله در پایه‌های دولختی چهارده هجایی حتماً وسط پاره مصراع مکث دارد. پایان پاره مصراع حکم آخر مصراع را دارد، یعنی اگر به هجای کوتاه یا کشیده ختم شده بود، باید بلند در نظر گرفته شود. در حالی که در پایه های دولختی که شانزده هجایی است، گاهی پایان پاره مصراع اگر هجای کشیده یا کوتاه بود، یکی از هجاهای رکن سوم می‌شود و مکث هم در وسط مصراع ندارد، اما با این حال پایه‌های آن یکی در میان تکرار شده است و وزن آن دولختی است.

به سعی خود نتوان برد پی به گوهر مقصود

ه ر مق صود	پ پی ب گو	ن ت وا/ر بر	ب سع ی خد
فعلاتن	مفاعن	فعلاتن	مفاعن
__ U U	_ U _ U	__ U U	_ U _ U

* هر مصراع این بیت از شانزده هجا تشکیل شده است. اگر دقت کنید متوجه خواهید شد که وسط مصراع مکث ندارد و هجای کشیده در تقطیع در دو رکن واقع شده است. این بیت وزن همسان دولختی یا دوری دارد ولی از قوانین دوری به طور کامل پیروی نکرده است.

خیال باشد کاین کار بی حواله بر آید

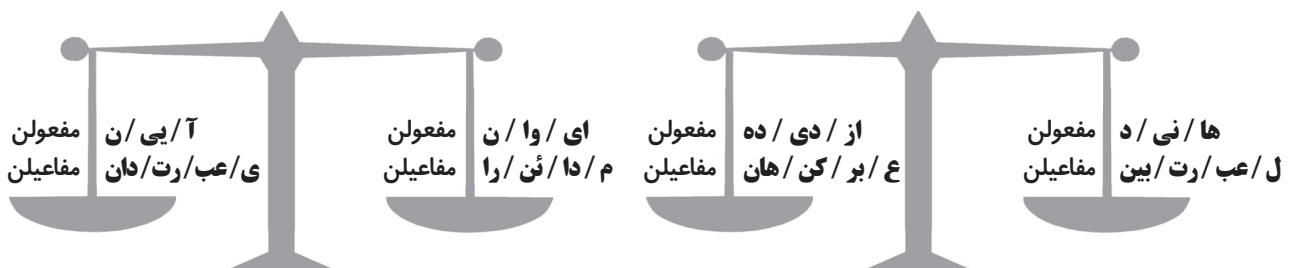
ل ب را* ید	ر بی ح وا	ش د کین کا	خ یال با
فعلاتن	مفاعن	فعلاتن	مفاعن
__ U U	_ U _ U	__ U U	_ U _ U

* در رکن سوم در خوانش همزه حذف شده است و «بر و آید» متصل و به صورت «برآید» خوانده می‌شود.

پایه های آوایی دو لختی مانند دو کفه ترازو است که هر پاره مصراع در یک کفه ترازو قرار می‌گیرد.

ایوان مدائن را آینه ی عبرت دان

هان ای دل عبرت بین، از دیده عبر کن هان

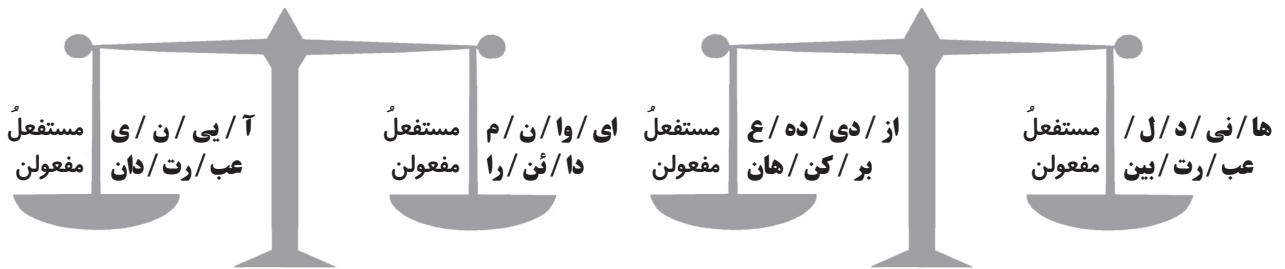

این بیت را می‌توان به دو دسته ی هفت تایی تقسیم کرد و یک بار به دو دسته ی سه

و چهارتا و یک بار به دو دسته ی چهار و سه تایی تقسیم کرد. در اینجا به دو دسته ی هفت تایی و هر کدام را به دو دسته ی سه و چهار تایی تقسیم کرده ایم. دقت داشته باشید در وزنهای دولختی بیت به چهار پاره مصراع تقسیم می شود و در پایان هر پاره مصراع مکث وجود دارد. پس پایان هر پاره مصراع حکم پایان مصراع را دارد و همیشه آن هجا بلند است هر چند کوتاه یا کشیده باشد. در اینجا به دو دسته ی هفت تایی و هر کدام را به دو دسته ی چهار و سه تایی تقسیم کرده ایم.

ایوان مدائن را، آینه ی عبرت دان

هان ای دل عبرت بین، از دیده عبر کن هان

پایه های آوایی همسان دو لختی (دوری)

گر متفرق شود خاک من اندر جهان

در ج هان	خاک م نند*	رق ش ود	گرم ت فر
فاعلن	مفتعلن	فاعلن	مفتعلن
_ U _	_ U U _	_ U _	_ U U _
دم ددم دم ددم	دم ددم دم ددم	دم ددم دم ددم	دم ددم دم ددم

* در رکن سوم در خوانش همزه حذف شده است. بین واژه های «من و اندر» هنگام اتصال در خوانش همزه حذف شده است.

باد نیارد رُبود گرد من از کوی دوست

کوی دوست*	گرد م نز*	رد ر بود*	بادن یا
فاعلن	مفتعلن	فاعلن	مفتعلن
_ U _	_ U U _	_ U _	_ U U _
دم ددم دم ددم	دم ددم دم ددم	دم ددم دم ددم	دم ددم دم ددم

* هجای آخر هر مصراع خواه کوتاه، کشیده و بلند باشد، بایستی بلند در نظر گرفته

شود. این قاعده در وزن-های دولختی هم بایستی در پایان هر پاره مصراع هم رعایت شود. در وزن‌های دولختی بیت به چهار پاره مصراع تقسیم می‌شود و در پایان هر پاره مصراع مکث وجود دارد. پس پایان هر پاره مصراع حکم پایان مصراع را دارد و همیشه آن هجا بلند است هر چند کوتاه یا کشیده باشد.

در این بیت در پایان هر دو پاره مصراع سوم و چهارم هجای کشیده دیده می‌شود که بایستی در تقطیع هجای بلند در نظر گرفته شود.

* در هجای چهارم رکن سوم همزه آغاز (عَز) در اتصال با واژه «من» حذف شده است.

پایه های آوایی همسان دولختی

گاهی در بعضی از وزن‌ها اگرچه در ظاهر دولختی است، ولی تمامی قواعد وزن‌های دوری در آن‌ها رعایت نمی‌شود.

ای که به حسن قامتت سرو ندیده ام سهی

ای ک ب حس	ن ق ا م ت ت	س ر و ن دی	د ا م س هی
مفتعلن	مفاعلن	مفتعلن	مفاعلن
_ U U _	_ U _ U	_ U U _	_ U _ U
دم دددم دم ددم	دم دددم دم ددم	دم دددم دم ددم	دم دددم دم ددم

گر همه دشمنی کنی از همه دوستان بهی

گر ه م دش	م نی ک نی	از ه م دو	س تان ب هی
مفتعلن	مفاعلن	مفتعلن	مفاعلن
_ U U _	_ U _ U	_ U U _	_ U _ U
دم دددم دم ددم	دم دددم دم ددم	دم دددم دم ددم	دم دددم دم ددم

* در این بیت همانطور که ملاحظه می‌کنید، هر مصراع از ۱۶ هجا تشکیل شده است، اما مکث میان دو پاره مصراع رعایت شده است.

پایه های آوایی ناهمسان

پایه های آوایی ناهمسان بر خلاف پایه های همسان که هر رکن و یا یکی در میان تکرار می‌شد؛ رکن‌ها به طور منظم تکرار نشده است و یا اصلاً پایه تکراری ندارد. مصراع‌ها در پایه های آوایی ناهمسان می‌تواند سه رکنی و یا چهار رکنی باشد، تنها به یک شکل قابل رکن بندی است.

درد عشقی کشیده ام که می‌پرس

ک م پرس*	ک شی د ام	در د عش قی
فعلن	مفاعِلن	فاعلاتن
_ U U	_ U _ U	_ _ U _

* هجای آخر رکن آخر کشیده است که بایستی در تقطیع بلند در نظر گرفته شود.

زهر هجری کشیده ام که می‌پرس

ک ن پرس*	چ شی د ام	زه ر هج ری
فعلن	مفاعِلن	فاعلاتن
_ U U	_ U _ U	_ _ U _

* هجای آخر رکن آخر کشیده است که بایستی در تقطیع بلند در نظر گرفته شود.

در بیت بالا دقت کنید هر کدام از رکن‌ها وزن هجایی متفاوت دارد. در هر مصراع سه رکن دیده می‌شود، در این حالت ارکان این بیت را مسدس یا شش تایی می‌نامیم.

به حسن و خلق و وفا کس به یار ما نرسد

ن ر سد	ب یا ز ما	ق و فا کس	ب حسن خل
فعلن	مفاعِلن	فعلاتن	مفاعِلن
_ U U	_ U _ U	_ _ U U	_ U _ U

تو را در این سخن انکار کار ما نرسد

ن ر سد	ر کار ما	س خ نن* کا	ت را د رین*
فعلن	مفاعِلن	فعلاتن	مفاعِلن
_ U U	_ U _ U	_ _ U U	_ U _ U

* در هجای چهارم رکن اول همزه آغاز (ءین) در اتصال با واژه «در» حذف شده است.

* در هجای سوم رکن دوم همزه آغاز (ءنکار) در اتصال با واژه «سخن» حذف شده است.

در این بیت دقت کنید دو رکن همسان دارد و دو رکن دیگر با هم متفاوت است و چون به صورت دوری یا پشت سر هم تکرار نشده است؛ دارای وزن ناهمسان است. هر مصراع دارای چهار رکن است، پس این بیت مثنی یا هشت تایی است.

ماه فرو ماند از جمال محمد

مد	مال م حم	مان دز* ج	ماه فرو
فع	مفتعلن	فاعلات	مفتعلن
_	_UU_	U_U_	_UU_

* در هجای سوم رکن دوم همزه آغاز (عز) در اتصال با واژه «ماند» حذف شده است.

سرو نباشد به اعتدال محمد

مد	دال م حم	شدب اع ت	سرو ن با
فع	مفتعلن	فاعلات	مفتعلن
_	_UU_	U_U_	_UU_

در این بیت ارکان به سه رکن چهار هجایی و یک رکن یک هجایی تقسیم شده است. دو رکن هر مصراع تکرار شده است، ولی دو رکن دیگر متفاوت است و پایه های ناهمسان آوایی دارد. هر مصراع این بیت چهار رکن دارد و این بیت را مثنی یا هشت تایی می گویند.

بنمای رخ که باغ و گلستانم آرزوست

ما* ر زوست*	گ لس تان	رخ ک باغ	بن مای
فاعلن	مفاعیل	فاعلات	مفعول
U	U__U	U_U_	U__

* در هجای اول رکن چهارم همزه آغاز (آرزو) در اتصال با واژه «گلستانم» حذف شده است.

* هجای آخر رکن آخر کشیده است که بایستی در تقطیع بلند در نظر گرفته شود.

بگشای لب که قند فراوانم آرزوست

ما* ر زوست*	ف را وان	لب ک قن د	بگشای
فاعلن	مفاعیل	فاعلات	مفعول
U	U__U	U_U_	U__

* در هجای اول رکن چهارم همزه آغاز (آرزو) در اتصال با واژه «گلستانم» حذف شده است.

* هجای آخر رکن آخر کشیده است که بایستی در تقطیع بلند در نظر گرفته شود.

این بیت مثنی یا هشت تایی است و هر رکن آن یک وزن متفاوت با وزن دیگری دارد. پایه های آوایی این بیت ناهمسان است.

بنمای رخ که باغ و گلستانم آرزوست

بن مای رخ	ک با غ گ	لس تا ن ما*	ر زوست*
مستفعلن	مفاعل	مستفعلن	فعل
_ U _ _	U U _ U	_ U _ _	_ U

بگشای لب که قند فراوانم آرزوست

بگشای لب	ک قن د ف	را وان ما*	ر زوست*
مستفعلن	مفاعل	مستفعلن	فعل
_ U _ _	U U _ U	_ U _ _	_ U

اگر به این بیت توجه کنید، می‌بینید به دو صورت رکن بندی شده‌است. در حقیقت وزن اصلی شعر «مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن» است، اما می‌توان به شکل دیگری آن را در وزن «مستفعلن مفاعل مستفعلن فعل» رکن بندی کرد. هر دو شکل رکن بندی به دلیل متفاوت بودن ارکان ناهمسان است.

از کرده ی خویشتن پشیمانم

از کرد	ی خیش تن	پ شی ما نم
مفعول	مفاعلن	مفاعیلن
U _ _	_ U _ U	_ _ _ U

جز توبه ره دگر نمی دانم

جز توب	ره* دگر	ن می دانم
مفعول	مفاعلن	مفاعیلن
U _ _	_ U _ U	_ _ _ U

* در این مصراع هجای دوم رکن دوم بایستی کشیده‌تر تلفظ شود.

بیت به یک رکن سه هجایی و دو رکن چهار هجایی تقسیم شده‌است. این بیت را می‌توان به شکل دیگری نیز رکن بندی کرد. در این رکن بندی به دو رکن چهارتایی و یک رکن سه تایی تقسیم می‌شود.

از کرده ی خویشتن پشیمانم

از کردی	خیش تن پ	شی ما نم
مستفعل	فاعلات	مفعولن
U U _ _	U _ U _	_ _ _

جز توبه ره دگر نمی دانم

می دانم	ه*دگر ن	جز توبه ر
مفعولن	فاعلات	مستفعل
___	U _ U _	UU __

* این بیت در هر دو صورت رکن بندی به دلیل متفاوت بودن همه ارکان ناهمسان است.

تارفت مرا از نظر آن چشم جهان بین

جان بین	ظران* چشم	مرا از ن	تارفت
فعلون	مفاعیل	مفاعیل	مفعول
__ U	U __ U	U __ U	U __

* در هجای دوم رکن سوم همزه آغاز (ءان) در اتصال با واژه «نظر» حذف شده است.

کس واقف ما نیست که از دیده چه هارفت

چهارفت*	کازدی د	فمانی س(ست)	کس واق
فعلون	مفاعیل	مفاعیل	مفعول
__ U	U __ U	U __ U	U __

* هجای آخر رکن آخر کشیده است که بایستی در تقطیع بلند در نظر گرفته شود.

وزن بیت «مفعول مفاعیل مفاعیل فعلون» است که از یک سه هجایی، دو چهارهجایی و یک سه هجایی تشکیل شده است، اما می توان بیت را به سه چهارهجایی و یک دوهجایی نیز تقسیم کرد. با وجود دو رکن یکسان و دو رکن متفاوت هر مصراع این بیت پایه های آوایی ناهمسان دارد.

تارفت مرا از نظر آن چشم جهان بین

جان بین	ران* چشم	مرا از ن	تارفت
مس تف	مستفعل	مستفعل	مستفعل
__	UU __	UU __	UU __

* در هجای اول رکن سوم همزه آغاز (ءان) در اتصال با واژه «نظر» حذف شده است.

کس واقف ما نیست که از دیده چه هارفت

هارفت*	ازدی دچ	مانی س ک	کس واق ف
مس تف	مستفعل	مستفعل	مستفعل
__	UU __	UU __	UU __

دقت داشته باشید که وزنهای همسان از نظر موسیقی و آهنگ بر ناهمسان برتری دارد.

مراعات نظیر، تلمیح، تضمین

درس سوم

بدیع

بدیع در لغت یعنی نو و تازه و در اصطلاح ادبی به مجموعه آرایه های ادبی گفته می شود که بر زیبایی لفظی و معنوی سخن بیفزاید. بدیع به دو دسته تقسیم می شود:

۱- بدیع لفظی که با تغییرات آوایی و موسیقایی همراه است مثل: سجع، جناس، تکرار، ترصیع، موازنه و... (با بدیع لفظی در سال دهم آشنا شدیم).

۲- بدیع معنوی از لطف تعبیر و زیبایی معنوی به وجود می آید. مثل: مراعات نظیر، تلمیح، تضمین، حسن تعلیل، اسلوب معادله، ایهام، ایهام تناسب، لف و نشر و...

مراعات نظیر

مراعات نظیر در لغت یعنی تناسب و هماهنگی بین واژه ها است. وقتی دو یا چند واژه از نظر: زمان، مکان، جنس، نوع و همراهی با یکدیگر ارتباط داشته باشد؛ از نظر آرایش کلامی و ادبی مراعات نظیر گویند.

مراعات نظیر از نظر زمان

ماه از هفته برون رفت و به چشمم سالی است حال هجران تو چه دانی که چه مشکل حالی است

در این بیت شاعر بین «ماه و هفته و سال» از نظر زمان رابطه برقرار کرده است.

به روز شنبه سادس ز ماه ذی الحجه به سال هفتصد و شصت از جهان بشد ناگاه

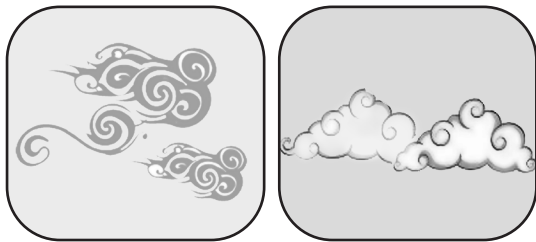
در این بیت هم زمان درگذشت شخص را بیان کرده است و هم بین «روز و ماه و سال» آرایه مراعات نظیر از نظر زمان به وجود آورده است.

مراعات نظیر از نظر مکان

ابر و باد و مه و خورشید و فلک در کارند تا تو نانی به کف آری و به غفلت نخوری

در این بیت بین ماه و خورشید و فلک از نظر مکان مراعات نظیر دیده می شود.

بین ابر و باد هم از نظر همراهی مراعات نظیر وجود دارد.

در عین حال همهٔ این واژه‌ها برای زیبایی بیشتر متن در یک شبکهٔ معنایی قرار دارد.

مراعات نظیر از نظر جنس

عقیق و زرّ و یاقوت، ولادت ز آب و طین دارم

شعاع آفتابم من اگر در خانه‌ها گردم

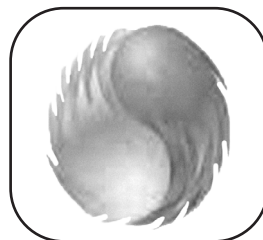
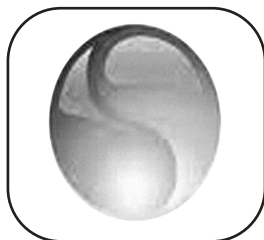

در این بیت شاعر از واژه‌های «عقیق و زر و یاقوت» استفاده کرده است و آرایش کلامی مراعات نظیر را به وجود آورده است. این واژه‌ها به دلیل این که از جنس سنگ و مادهٔ معدنی است کنار هم قرار گرفته‌است.

مراعات نظیر از نظر نوع

تشنه است کاندرا آب خور آتشین گریخت

خاکی دلم که در لب آن نازنین گریخت

خاقانی در این بیت به عمد از واژه‌های «خاک، آب، آتش» استفاده کرده‌است و از نظر نوع بین این واژه‌ها آرایش کلامی مراعات نظیر ایجاد کرده است. آب و باد و خاک و آتش عناصر اربعهٔ طبیعت است.

مراعات نظیر از نظر همراهی

هنگامی که در یک متن واژه‌ها همراه هم زیبایی ایجاد کند مراعات نظیر از نظر همراهی دیده می‌شود. مثل: «گل و بلبل»، «شمع و پروانه»، «ابر و باد»، «معلم و مدرسه و دانش آموز» «کلاس و میز و صندلی» و...

هست تاریخ وفات شه مشکین کاکل

بلبل و سرو و سمن ، یاسمن و لاله و گل

چراغ مهربانی را برافروز

به گل بلبل همی گفت ای دل افروز

من مسلمانم / قبله ام یک گل سرخ / جانمازم چشمه
/مهرم نور
در اینجا بین جانماز و مهر و قبله مراعات نظیر از نظر
همراهی دیده می شود.

تلمیح

تلمیح در لغت به معنی به گوشه ی چشم اشاره کردن است. در اصطلاح ادبی ، آن است که سخنور در کلام خویش ، به داستان ، آیه ، حدیث و مثل اشاره کند. تلمیح، گنجاندن یک مفهوم بلند در سخنی کوتاه است که معانی بسیار را در کمترین واژه ها جای می دهد و این ایجاز از جهت هنری بسیار مهم و قابل توجه است.

پرکاربردترین تلمیحات در متون ادبیات فارسی

حضرت خضر: بر اساس بعضی احادیث وی شخصی است که با حضرت موسی هم سفر بود. خضر کشتی عده ای مستمند را سوراخ می کند ، پسر بچه ای بی گناه را می کشد و در روستایی که به آنان غذا ندادند ، دیواری مخروبه را تعمیر می کند و خضر تأویل کارهای خود را بیان می کند. طبق روایات حضرت خضر مثل حضرت عیسی (ع) زنده است. خضر در ادبیات صوفیانه و اشعار فارسی مرشد و راهنما و دارای مقام ولایت است و به سرچشمه حیات دست یافته است. خضر را خداوند بر دریاها گماشته است که هرکسی که به دریا غرق شود و اجل او نرسیده باشد خضر او را بگیرد و به کشتی

رساند. خضر در سفر با اسکندر در تاریکی به آب حیات دست یافت و نزد حضرت عیسی زنده است.

حسین بن منصور حلاج: حلاج معتقد بود که می توان از انجام پاره ای واجبات فقهی امتناع کرد. در باور حلاج ، شوق به درد ورنج و تسلیم شدن در برابر آن ، وسیله کامل با اراده الهی است. وی در میان مردم می گشت و می گفت: انا الحق و در نهایت به همین گناه که ادعای خدایی کرد؛ به طرز بسیار خشونت باری به دار آویخته شد.

مطالبی که باید در مورد حضرت آدم بدانیم.

خلقت حضرت آدم که از آب و گل خلق شد و در قرآن ذکر شده است.

(الف) در آیه امانت (انا عرضنا الامانه على السموات و الارض و الجبال فأبين ان يحملنها و اشفقن منها و حملها الانسان ، انه كان ظلوماً جهولاً)

(ب) دمیدن خداوند در جان آدم (و نفختُ فيه من روحي)

(پ) سجده کردن فرشتگان بر آدم و مخالفت ابلیس و امتناع او از سجده چون خود را از برتر از آدم می دانست چون خلقتش از آتش بود.

(ت) خلقت آدم از خاک (فأنا خلقناكم من تراب)

(ث) خلقت آدم به صورت سفال (کوزه، گل خشک)، (و اذ قال ربك لالملائكة اني خالق بشراً من صلصالٍ من حمأ مسنون)

(ج) خلافت و جانشینی انسان بر روی زمین

(چ) خوردن میوه ممنوعه (گندم) و هبوط او بر روی زمین و مشارکت طاووس و مار با شیطان در فریب آدم اظهار ندامت و پشیمانی آدم از دوری از مقام قرب خدا و وصال او.

حضرت نوح: مهمترین واقعه ای که در زمان حضرت نوح اتفاق افتاد، طوفان نوح بود که به طوفان آب معروف است و آب از تنور پیرزنی فوران می کند. به امر خداوند حضرت نوح کشتی می سازد و نوح و پیروانش و موجوداتی که در کشتی بودند همه نجات می یابند. پسر حضرت نوح از پرستیدن خداوند امتناع کرد و در مقابل پدرش سرکشی کرد و دچار عذاب خداوند شد.

حضرت ابراهیم: در پادشاهی نمرود زمان حضرت ابراهیم همه بت پرست بودند و به علت اینکه حضرت ابراهیم بت های آنها را شکسته بود او را در آتش انداختند و آتش بر او سرد (و قل نازُ کونی برداً و سلاماً علی ابراهیم) شد. پدر حضرت ابراهیم (آزر) بت تراش بود.

مطالبی که در مورد حضرت موسی باید بدانیم.

حضرت موسی برای چله نشینی به کوه طور رفت و از خدا خواست خودش را به او نشان دهد ولی خداوند بر درخت تجلی کرد و موسی تحمل دیدن آن را نداشت و بی

هوش شد (لَنْ تَرَانِي، خَرَّ مُوسَى صَعِقًا)

معجزات حضرت موسی :

۱- تبدیل شدن عصای او به اژدها در برابر فرعون و ساحران او ۲- دستش را در گریبان خود برد نورانی ، سفید و بی عیب خارج می کرد. ۳- شکافته شدن دریا و عبور بنی اسرائیل ۴- جوشیدن دوازده چشمه (عصای خود را بر سنگ زد و آب از آن جوشید) ۵- زنده شدن مقتول بنی اسرائیل ۶- ابرهای سایبان برای محافظت بنی اسرائیل از گرمای بیابان ۷- نزول من و سلوی برای بنی اسرائیل ۸- قرار گرفتن کوه طور بالای سر بنی اسرائیل

حضرت عیسی: حضرت عیسی در قرآن با نام های : عیسی ، عیسی بن مریم ، مسیح ، رسول الله ، کلمه و روح یاد شده است.

معجزات حضرت عیسی:

۱- ولادت آن حضرت ۲- صحبت کردن حضرت عیسی در مهد ۳- معالجه کور مادر زاد و بیماری پیسی ۴- زنده کردن مردگان (کسی که حضرت عیسی او را زنده کرد، عازر بود). ۵- خبر دادن از غیب ۶- نازل شدن مائده آسمانی.

حضرت سلیمان: حضرت سلیمان حکومت وسیعی پیدا کرد که در آن جنّ و انس و پرنندگان و باد تحت فرمان او بودند.

اتفاقاتی که به حضرت سلیمان مربوط است. ۱- تسخیر بادهادر دست سلیمان ۲- فهم زبان پرنندگان. ۳- در زمان حضرت سلیمان هدهد مسؤل یافتن آب بود زمانی بدون اطلاع حضرت سلیمان ناپدید شد و پس از آن خبر کشور سبا را آورد. ۴- زمانی هنگام حرکت سپاه سلیمان مورچه ای به مورچه های دیگر خبر می دهد که از مقابل کشر سلیمان دور شوند. ۵- در زمان حضرت سلیمان عزرائیل شخصی را می بیند و متعجب می شود. شخص نزد سلیمان می رود و از ترس عزرائیل می خواهد که او را به هند بفرستند و عزرائیل به او خبر می دهد که من باید جان او را در هند می گرفتم و از حضور او در این شهر متعجب شدم.

نمونه هایی از تلمیح:

گفت آن یار کز او گشت سر دار بلند جرمش این بود که اسرار هویدا می کرد

در این بیت تلمیح به ماجرای حسین بن منصور حلاج دارد که اسرار عشق بین عاشق (خودش) و معشوق (خداوند) را برای همه بیان کرد و گفت «انا الحق» و فاصله ای بین خود و خدایش قائل نشد و همه حکم به کافر بودن او دادند و دستور اعدام او را صادر کردند.

این مه که چون منیژه لب چاه می نشست گریان به تازیناه افراسیاب رفت

در این بیت واژه های منیژه و افراسیاب یاد آور داستان بیژن و منیژه است که به خاطر علاقه بیژن به منیژه افراسیاب بیژن را در چاهی زندانی کرد و منیژه شبانه برای او بر سر چاه غذا می آورد.

یار بی پرده از در و دیوار در تجلی است یا اولی الابصار

تجلی کردن در این بیت تلمیح دارد به آیه «فَأَيْنَمَا تُولَّوْا فَتَمَّ وَجْهَ اللَّهِ»

نه خدا توانمش خواند نه بشر توانمش گفت متحیرم چه نامم شه ملک لا فتی را

واژه «لا فتی» تلمیح دارد به حدیث «لا فتی الا علی لا سیف الا ذوالفقار»

تضمین:

تضمین در لغت به معنی ضمانت کردن و متعهد شدن به انجام کاری است. در اصطلاح علم بدیع آوردن عین آیه، حدیث، یا روایت است. گاهی مصراع، بیت و یا سخنی از بزرگی را در متن به کار می‌برند که تضمین محسوب می‌شود. در تضمین حتماً باید در بین گیومه نوشته شود.

حافظ از جور تو ، حاشا که بگرداند روی «من از آن روز که دربند تو ام آزادم»

در این بیت حافظ مصراع دوم را از شعر سعدی تضمین کرده است.

خیز تا خاطر بدان ترک سمرقندی دهیم کز نسیمش «بو جوی مولیان آید همی»

در این بیت حافظ مصراعی از شعر رودکی را تضمین کرده است.

بهر این فرمود رحمان ای پسر «كُلُّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ» ای پسر

در این بیت مولانا یکی از آیه های قرآن را برای بهتر بیان کردن مقصود خود تضمین کرده است.

نکته:

اگر در متن بیت یا مصراع یا سخنی از کسی نقل می‌شود علاوه بر اینکه باید داخل گیومه باشد، نام نویسنده هم باید ذکر شود. گاهی اگر بیت ، آیه یا حدیثی بسیار مشهور و برای همه آشنا باشد؛ داخل گیومه نمی نویسند و نام نویسنده را نیز ذکر نمی کنند .

درویش بی معرفت نیارآمد تا فقرش به کفر انجامد. «كَادَ الْفَقْرُ أَنْ يَكُونَ كَفْرًا»

در این عبارت سعدی این حدیث را در سخن خویش تضمین کرده است. او با استفاده از این حدیث به بهترین شکل ارتباط بین کفر و فقر را نشان داده است.

چه زخم چو نای هر دم ز نوای شوق او دم که «لسان غیب» خوشتر بنوازد این نوا را

«همه شب در این امیدم که نسیم صبحگاهی به پیام آشنایی بنوازد آشنا را»
در این شعر شهریار بیتی از حافظ را تضمین کرده است و نام حافظ را نیز ذکر کرده است. وی علاوه بر متن که در گیومه قرار داده است، لقب حافظ «لسان الغیب» را هم ذکر کرده است.

فصل دوم

درس چهارم سبک شناسی قرن های دوازدهم و سیزدهم (دوره بازگشت و بیداری)

الف) سبک شعر سطح زبانی

۱- شاخص ترین ویژگی سبک عصر بیداری چیست؟

سادگی و روانی

۲- چرا شعر این دوره برای همه قابل فهم بود؟

به دلیل موقعیت اجتماعی و انقلابی برای عامه مردم قابل فهم است.

۳- چرا شاعران شعر این دوره را متناسب با فهم مردم بیان می کنند؟

۱- توجه به مردم

۲- استفاده از شعر برای آگاه سازی آنها در این دوره سبب شده بود که شاعران شعر را متناسب با زبان و فهم مردم عادی، محاوره ای بیان کنند.

۳- شعر در این دوره عمومیت یافت و به عنوان زبان برنده نهضت در اختیار روزنامه قرار گرفت.

۴- شعر سبک بیداری به چند دسته تقسیم می شود؟

۱- گروهی مانند ملک الشعرای بهار و ادیب الممالک فراهانی با آگاهی از سنت های ادبی به زبان پر صلابت گذشته وفادار ماندند

۲- گروهی دیگر مثل: سید اشرف الدین گیلانی و عارف قزوینی به زبان ساده و صمیمی کوچه و بازاری روی آوردند و از واژه ها و اصطلاحات موسیقی عامیانه و حتی واژه های فرنگی بهره بردند

۵- ویژگی سبکی شاعران متمایل به سبک خراسانی چیست؟

۱- وفاداری به زبان پر صلابت گذشته

۲- توجه به واژگان کهن

۳- کاربرد واژه هایی مثل: بادافره، گلخن، خلیدن و...